

2018 - פרשת גבר אבו-עליא:

ייסוד מנגנון גביית פיצויים בהליכים בבתי המשפט הצבאיים

מאת: סגן אופק ברנע, תובע צבאי, הפרקליטות באזור יהודה ושומרון.

המפגע גבר חסין גבר אבו-עליא, הורשע בשורה ארוכה של עבירות בהן עבירה חמורה של ניסיון רצח בירי של חף מפשע שהסתיים בפציעתו באורח קשה. בשל מעשיו, הוטל על המפגע תשלום פיצויים לנפגע העבירה, לצד עונש מאסר בפועל ותשלום קנס בסך 1,000 ₪ או שנת מאסר תמורתו. בגזר הדין, נקבע כי כל סכום שישלם המפגע יזקף תחילה לטובת תשלום הפיצויים, כך שאי-תשלום מלוא הסכום יוביל לכך שהמפגע ירצה שנת מאסר נוספת. בכך עיגן בית המשפט מנגנון לגביית פיצויים לנפגעים, תוך מתן קדימות לפיצוי על פני תשלום קנסות. ערעור שהוגש נגד גזר הדין נדחה על ידי בית המשפט הצבאי לערעורים. מנגנון זה מהווה מאז ועד היום פיתרון לקשיים "בהוצאה לפועל" של גביית פיצויים לנפגעי עבירה באזור יהודה ושומרון.

רקע עובדתי

כידוע, אזור יהודה והשומרון הוא שטח שמדינת ישראל החילה בו את דיני התפיסה הלוחמתית. מבחינה שלטונית, נהוגה הפרדה בין רשויות המדינה הפועלות במדינת ישראל מכוח חקיקה ישראלית לבין הרשויות הפועלות באזור יהודה ושומרון מטעם המפקד הצבאי, שהוא חליף הריבון בשטח.

כפועל יוצא מכך, רשויות הגבייה הישראליות אינן פועלות באזור ואין להן סמכות לפעול מכוח חקיקה ישראלית ביחס לתושבים הפלסטינים המקומיים המתגוררים באזור. על כן, עד לשנות התשעים למאה הקודמת פעלו באזור משרדי הוצאה לפועל שהוסמכו על ידי המפקד הצבאי.

אולם, לאחר החתימה על הסכם הביניים הישראלי-פלסטיני בדבר הגדה המערבית ורצועת עזה מחודש ספטמבר 1995 ("הסכם הביניים", או "הסכם אוסלו ב'"), נוצרה מציאות אחרת, בה הועברו סמכויות רבות שהיו בידי המפקד הצבאי לידי הרשות הפלסטינית, ובהן מרבית הסמכויות בקשר לנושאים האזרחיים. במציאות זו התעורר קושי רב במימוש פסקי דין והחלטות שיפוטיות שניתנו על ידי בתי המשפט הצבאיים בהם נקבע תשלום פיצויים. זאת ביחוד נוכח חלוקת שטחי האזור לאזור A, אזור B ולאזור C - כאשר הסמכויות של המפקד הצבאי באזורים A ו-B מצומצמות ביותר, וככלל הוא אינו מפעיל בהם סמכויות אזרחיות, לרבות שירותי גביית כספים.

ביום 29 בנובמבר 2009 ביצע המחבל **גבר חסין גבר אבו-עליא** פיגוע ירי בין היישובים שילה ושבתי רחל, במהלכו ירה חמישה-עשר כדורים באמצעות נשק מסוג "M-16" לעבר רכב בו נהג ישראלי, מר יאיר הירש. כתוצאה מהירי נפגע מר הירש באופן חמור בידו.

כנגד אבו-עליא הוגש כתב אישום שכלל פרטי אישום רבים שעניינם בין היתר, ניסיון לגרימת מותו בירי של מר יאיר הירש; חברות בארגון חמאס; החזקת כלי נשק רבים; גיוס פעילים לארגון חמאס; גניבה; החזקת אמל"ח; ביצוע אימונים בנשק ועוד.

בתום ההליכים בעניינו של אבו-עליא, שהתנהלו בבית-המשפט הצבאי ביהודה ולאחר שהובאו בפניו עדים רבים, החליט בית-המשפט להרשיעו במרבית האישומים, וגזר עליו 19 שנות מאסר בפועל, לצד מאסר מותנה. כן נגזרו על אבו-עליא קנס בסך 1,000 ₪ או שנת מאסר תמורתו ופיצוי לנפגע העבירה בסך 12 אלף שקלים.

בהחלטה כרך בית המשפט הצבאי את תשלום הפיצוי בתשלום הקנס. כלומר, נקבע כי כל סכום שישולם על ידי אבו עליא, ייזקף תחילה לחשבון הפיצויים - ורק לאחר שהוא ישלם את מלוא הפיצוי, כל תשלום נוסף ייזקף לטובת תשלום הקנס. משמעות הדבר הייתה, שרק כך יוכל אבו-עליא להימנע מריצוי שנת המאסר שהוטלה כנגד תשלום הקנס.

צעד זה בוצע תוך יישום תיקון חדש לסעיף 182(ד) בצו בדבר הוראות ביטחון [נוסח משולב] (יהודה והשומרון) (מס' 1651), התש"ע-2009 (הצב"ט), הקובע כי תשלום פיצויים יהיה קודם לתשלום קנס :

צבא הגנה לישראל		
צו מס' 1801		
צו בדבר הוראות ביטחון (תיקון מס' 60) (יהודה והשומרון), התשע"ח-2018		
בתוקף סמכותי כמפקד כוחות צה"ל באזור, ובהיותי סבור כי הדבר נחוץ לשם שמירה על הביטחון והסדר הציבורי באזור, הנני מצווה בזאת לאמור:		
תיקון סעיף 182	1.	בסעיף 182(ד) לצו בדבר הוראות ביטחון [נוסח משולב] (יהודה והשומרון) (מס' 1651), התש"ע-2009, בסופו יבוא " ; סכום ששולם או נגבה על חשבון קנס שיש בצדו חובת פיצויים, ייזקף תחילה על חשבון הפיצויים."
תחילה	2.	תחילתו של צו זה ביום חתימתו.
השם	3.	צו זה ייקרא: "הצו בדבר הוראות ביטחון (תיקון מס' 60) (יהודה והשומרון) (צו מס' 1801), התשע"ח-2018".
ג' באלול התשע"ח		
14 באוגוסט 2018		
אלוף	נדב פדן,	
צה"ל	מפקד	
השומרון	כוחות	
	יהודה	באזור

ההליך המשפטי

נגד גזר הדין הגיש אבו-עליא ערעור במספר עניינים, שנדון בפני בית המשפט הצבאי לערעורים. בין ראשי הערעור הועלו עניינים ראייתיים, שאלות הקשורות בגובה הפיצוי לנפגע העבירה ועוד.

ברשימה זו נתייחס לשאלה משפטית אחת ומרכזית, בעלת אופי תקדימי בפסיקת בתי המשפט הצבאיים: האם ההחלטה של בית-המשפט בערכאה הראשונה לגזור על הנאשם מאסר כה ממושך (שנה) חלף קנס בסך כולל של 1,000 ₪, שתכליתה לכרוך את תשלום הפיצויים בתשלום הקנס, היא החלטה מנוגדת לדין.

סיגורו של הנאשם טען בערעור על החלטת בית המשפט הצבאי, כי המנגנון שנוצר אינו חוקי וכי בית-המשפט הצבאי נעדר סמכות ליצור מצב שבו אדם יישאר בפועל תקופת מאסר ארוכה, שהוא יכול היה להימנע ממנה, אילו שילם את הקנס שהוטל עליו, רק משום שלא שילם פיצויים לנפגע עבירה.

בית המשפט הצבאי לערעורים הרחיב את דיונו בשאלה זו, והזכיר את הקושי להפעיל סמכויות הוצאה לפועל ביהודה ושומרון בקשר לגביית קנסות, שכן הסמכויות בעניין זה נמסרו לרשות הפלסטינית. בפסק הדין הודגש כי הלכה למעשה נשללה האפשרות לאכוף את תשלום הפיצויים לנפגעי בעבירה באזור יהודה ושומרון.

”ואכן, בשונה מהמצב המשפטי והעובדתי בישראל, בו נתונות סמכויות ייעודיות לרשויות האמונות על מימוש פסקי הדין, לגבות פיצוי לנפגע העבירה (ראו סעיף 1(6) לחוק המרכז לגביית קנסות, אגרות והוצאות, תשנ”ה - 1995), באזור לא מתקיים כל מנגנון לאכיפת רכיב זה של פסקי הדין.

יתרה מזו, ככל שנדמה את הפיצויים האמורים לקביעה שיפוטית בהליך אזרחי, הרי שבאזור סמכויות ההוצאה לפועל נמסרו רובן ככולן לרשות הפלסטינית, במסגרת הסכם הביניים. בהיעדר סמכויות הוצאה לפועל נשללת הלכה למעשה כל אפשרות לאכיפת הפיצוי באפיק זה.

ואם כך במישור החוקי, על אחת כמה וכמה במישור המעשי, כאשר נוכחותם המוגבלת של כוחות צה”ל ושל יתר הרשויות הישראליות באזור, מקשה עד מאוד על מימוש פסק דין המטיל פיצויים כאמור.”

על רקע זה, בית המשפט הצבאי לערעורים הבהיר כי בדין קבעה הערכאה הקודמת את דחיית מימושו של תשלום קנס לטובת מימוש תשלום פיצויים לנפגעי עבירה, גם אם אי-תשלום הקנס יוביל למעשה למאסר, תוך הישענות על סעיף 182(ד) החדש, שהקנה לבתי המשפט הצבאיים סמכות לקבוע כי כל סכום שישולם על ידי נאשם ייזקף תחילה לתשלום הפיצויים.

ואולם, בכך לא היה די. בית המשפט הצבאי לערעורים נדרש לשאלה נוספת: האם פסיקת בית המשפט הצבאי מקיימת יחס מידתי בין גובה הקנס לבין משך המאסר שהוטל תמורתו? **האם ניתן היה לכרוך עונש מאסר של שנה שלמה בקנס קטן יחסית, על סך 1,000 ₪, כך שאדם שלא שילם פיצויים יאלץ לרצות מאסר בן שנה?**

טענה זו הפכה מורכבת, נוכח השוואה לפסיקת בית המשפט העליון בישראל בפרשות שונות, כגון ע”פ 435/88, **ניסים נ’ מדינת ישראל**; ע”פ 4782/97 **בסימי נ’ מדינת ישראל** וע”פ 8458/11 **שובל נ’ מדינת ישראל**, מהם ניתן ללמוד שיש להגביל הטלתו של קנס כאשר יש מאסר ממושך בצידו, אם בין תכליות קנס והמאסר במקומו יש תכלית של תשלום פיצויים לנפגע העבירה. ההגבלה הזו חייבה הימנעות מהטלת קנס צמוד למאסר שכל תכליתו גביית פיצויים, ובכל מקרה, שמירה על יחס מידתי בין גובה הקנס לבין משך תקופת המאסר.

בית-המשפט לערעורים דחה את הערעור במלואו, וקבע כי באזור יהודה ושומרון אכן מוצדק להטיל קנס לצורך הבטחת גביית הפיצויים וכי אין צורך ביחס מידתי בין תקופת מאסר ארוכה לבין הקנס, ואפשר שהקנס שיושת יהיה סמלי.

נקבע כי בצדק פעלה הערכאה הדיונית, כשנתנה קדימות לגביית הפיצויים על פני הקנס, בצורה שהיא "יותר ממרמזת על כוונתו של בית המשפט לאכוף על המערער את תשלום הפיצויים באמצעות סנקציית מאסר":

"בשים לב למגבלות החוקיות הקיימות באזור ואף למניעה המעשית לממש את רכיב הפיצויים בפסק הדין באמצעים אחרים, תכלית החקיקה... שבית המשפט ישמש "אם ואב ואפוטרופוס" של נפגעי העבירה... מצדיקה נקיטה במתווה בו נקט בית המשפט קמא, כשקבע מאסר משמעותי תמורת תשלום הקנס ואף נקבע כי כל תשלום שישולם על ידי הנאשם יזקף תחילה לטובת הפיצוי כאמור, גם אם אין מתקיים יחס מידתי בין גובה הקנס לאורך המאסר."

לקביעה זו הצטרפו נימוקים נוספים, המבוססים על כך שבשנים האחרונות ניתנה בכורה מיוחדת לתשלום פיצויים לנפגעי העבירה, כביטוי לסבלם וכן כביטוי לאופי העונשי של תשלום הפיצויים לנפגעי העבירה, ולא רק ככזה שנושא אופי אזרחי, כפי שנהוג היה להביט על פסיקת פיצויים לנפגעי עבירה בפסיקת בתי המשפט הישראליים (וגם בבתי משפט אלה, הובהר, חל שינוי - גם בפסיקה וגם בחקיקה).

חשיבות הפרשה

למרבה הצער, תופעת הטרור באזור יהודה ושומרון נמשכת שנים רבות, והיא בת 50 שנים ויותר. מעשים אלו פוגעים באזרחים רבים, ללא הבחן, ומותירים נפגעים רבים עם פגיעות חמורות - רבות מהן לא ניתנות לאומדן כלכלי. גם כאשר נפסקים לזכות הנפגעים פיצויים, במקרים רבים אלה נותרים חסרי אונים בכל הנוגע לגבייתם.

לכן, המפקד הצבאי ובתי המשפט הצבאיים הפועלים מתוקף תחיקת הביטחון באזור מבקשים ליצור תמריצים נוספים לתשלום פיצויים לנפגעי כתוצאה ממעשי איבה באזור יהודה ושומרון, כך שרכיב הפיצוי בעונש לא יהיה ריק מתוכן במקרים של נפגעי פעולות טרור, רק כתוצאה מאי-היכולת לאכוף את החלטות בתי המשפט הצבאיים על נאשמים פלסטיניים בשטחי A ו-B.

המנגנון שעוגן בפרשה זו, בפסק דין שניתן לא מזמן, ביום 28 בנובמבר 2018, הוא אבן-דרך בהתפתחות המשפט באזור. לפסק הדין ולרשמיו בעניין שנסקר כאן ובעניינים אחרים ניתן ביטוי לאחרונה גם בפסק הדין של בית המשפט הצבאי ביהודה, בתיק 6991/18 **התביעה הצבאית נ' אסלאם מחמד יוסף נאג'י**, רוצחו של סמ"ר רונן לוברסקי ז"ל, שם נפסקו פיצויים על סך 258,000 ש"ח לטובת משפחתו של החייל המנוח.

בראייתי, פסק הדין של בית המשפט הצבאי לערעורים בפרשתנו הוא התקדמות משמעותית בדרך לקדם משפט צדק נוכח מעשי טרור - ובפרט לנפגעי העבירה.

מדוע בחרתי בנושא?

בתפקידי כתובע צבאי בפרקליטות יהודה והשומרון אני נחשף באופן יום יומי למציאות באזור ולמורכבות הרבה שעולה מהאיזון בין עשיית הצדק לבין המחוייבות של כלל הגורמים ברשויות האכיפה לשמירת זכויות הנאשמים בהליך הפלילי.

כחלק מעבודת התביעה, אנו נדרשים להעמיד לדין את מבצעי העבירות תוך עמידה בקשר עם נפגעי העבירה בכל הנוגע להליך הפלילי. בעיניי, פרשת אבו עליא ממחישה את התפתחות יחסו של המשפט הפלילי באזור יהודה ושומרון לנפגעי עבירה, בהתאמה למציאות הייחודית השוררת בשטחי יהודה ושומרון ובצורה שהיא לעיתים שונה מזו הנוהגת בבתי המשפט הפועלים בשטח מדינת ישראל וכלפי נאשמים ישראלים.

להרחבה בנושא, ראו את המקורות הבאים:

- חוק העונשין, תשל"ז-1977;
- צו בדבר הוראת ביטחון [נוסח משולב] (יהודה והשומרון) (מס' 1651);
- ע' איז'יש 1137/13 גבר חסין גבר אבו עליא נ' התביעה הצבאית (פורסם במאגר "נבו", 28 בנובמבר 2018);
- ע"פ 435/88 ניסים נ' מדינת ישראל, פ"ד מ"ג (1) 498 (1989);
- ת"פ (יהודה) 6991/18 התביעה הצבאית נ' אסלאם מחמד יוסף נאג'י (פורסם באתר צה"ל - <https://www.idf.il/media/55335/%D7%AA%D7%99%D7%A7-%D7%99%D7%94%D7%95%D7%93%D7%94-6991-18-%D7%94%D7%AA%D7%91%D7%99%D7%A2%D7%94-%D7%94%D7%A6%D7%91%D7%90%D7%99%D7%AA-%D7%A0-%D7%90%D7%A1%D7%9C%D7%90%D7%9D-%D7%A0%D7%90%D7%92%D7%99.pdf>).